

Toimittanut Tuula Hökkä

ROMANTTINEN MODERNI

KIRJOITUKSIA
RUNOUSKÄSITYKSISTÄ

NTAMO

ROMANTTINEN MODERNI

ROMANTTINEN MODERNI

KIRJOITUKSIA
RUNOUSKÄSITYKSISTÄ

Toimittanut Tuula Hökkä

ntamo • Helsinki

Alkuperäisjulkaisu 2001
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 830
Näköispainos ntamo 2016

© 2001, 2016 Tuula Hökkä ja kirjoittajat
ISBN 978-952-215-652-5

2016
ntamo
www.ntamo.net

SISÄLLYS

SAATTEEEKSI	7
TUULA HÖKKÄ Runouskäsitteet liikkeessä	8
VESA OITTINEN Jenan romantikkojen filosofia – uusia tulkintoja, uusien näkemyksiä	26
ESA KIRKKOPELTO Kivi, traaginen ja moderni ”Tornin kello” -runo Hölderlinin tragediateorian valossa	45
PIRJO LYTTIKÄINEN Aavistuksen poetiikkaa Symbolismi ja Otto Mannisen runous	62
ESKO KARPPANEN Yön runoilijoita Italian modernismissä	82
VESA HAAPALA Kuinka jumala kirjoitetaan Huomioita Edith Södergranin kokoelmista <i>Septemberlyran</i> (1918) ja <i>Rosenaltaret</i> (1919)	92
JOUNI KOPONEN Avant-dada: Björling ja dadaismi	127
LIISA ENWALD Kätkeyty sana – Helvi Juvosen poetiikkaa	146
TUULA HÖKKÄ Romanttinen, moderni apostrofi?	166

SIGRID BØ GRØNSTØL	
Orfinen inspiraatio Halldis Moren Vesaasin tuotannossa	194
UNNI LANGÅS	
Orfinen inspiraatio Gunvor Hofmon runoudessa	206
ANNA HOLLSTEN	
Romantiikan ja modernismin risteyksessä	
Bo Carpelanin runouskäsitelmästä	219
LEEVI LEHTO	
”Runoilijalla ei ole identiteettiä”	
Keats ja taiteen pysyvyys/katoavaisuus	238
KIRJOITTAJAT	256

Saatteeksi

1900-luvun modernismi post-ilmioineen on pitkään ollut tutkimuksen valtavirrassa, romantiikkaa ja epookkien suhteita pohtivia teoksia on tullut esille vaimeammin. Kun kutsuin esitelmöitsijöitä Helsingin yliopistossa järjestettyyn lyriikan tutkimusseminaariin 17.-18.11.2000, pyysin useimpia miettimään kohdettaan romanttinen – moderni -käsiteparia ja/tai romantiikan ja modernismin runouskäsitteiden suhdetenttää vasten. Seminaari, joka järjestettiin Taiteiden tutkimuksen laitoksella kotimaisessa kirjallisuudessa osana Suomen Akatemian rahoittamaa runouskäsitteiden tutkimushanketta, kantoi aiemmin loppukeusällä ilmestyneen runouspoetologisen antologian nimeä *Oi runous – romantiikan ja modernismin runouskäsitteitä* (SKS 2000). Tavoitteena oli jatkaa syventäen niitä kysymyksiä, mitä länsimaisten runouskäsitteiden parissa oli herännyt sekä antaa näkökulmia käynnissä olevaan, etenkin suomalaisen lyriikan tutkimukseen ja samalla perustella yksittäisten lyrikkoiden poetiikkojen tarkastelua laajemmassa teoreettisessa ja kansainvälisessä kontekstissa.

Ajankohtaiseen keskusteluun tyylivirtauksista, kirjallisuuskäsitteistä ja niiden keskeisten attribuuttien tulkinnoista kirjoittajamme tuovat oman panoksensa runoilijoittensa ja näiden poetiikkojen kautta. Usein solmukohtana on romantiikka ja romanttinen, josta lähdetään ja johon palataan. Seminaarissa esitettyjen ideoiden ja teemojen kehittelyä ovat esiintyneet jatkaneet tutkielmiksi tätä kirjaa varten. Vain Leena Kaunosen Haavikko- ja Janna Kantolan Michaux-aiheet puuttuvat, sillä niillä on fooruminsa toisaalla. Vaikka Esa Kirkkopelto ei voinut esiintyä seminaarissa, hänen Kivi-Hölderlin -artikkelillaan on tässä kokonaisuudessa luonteva paikka.

Suomen Akatemiaa kiitän myös tälle seminaari- ja kirjahankkeelle antoisista matkoista Freiburg im Breisgahun ja Stuttgartin Hölderlin-arkistoon.

Helsingissä maaliskuussa 2001

Tuula Hökkä

TUULA HÖKKÄ

RUNOUSKÄSITYKSET LIIKKEESSÄ

Poiesis – poetiikka

Poetiikka tulee kreikan sanasta *poiesis* 'tehdä', 'luoda'. Platonin *Pidois-sa* keskustellaan siitä, miten vain tekeminen muuttaa olemattoman olevaksi ja miten kaikista tekijöistä vain taidetta luova tekijä on varsinaisesti *poietes*:

”Esimerkiksi näin: Tiedät, että tekeminen on tärkeää ja että se on aina syy siihen, että jokin muuttuu olemattomasta olevaksi. Siten minkä tahansa käsityöläisammatin harjoittaminen on tekemistä ja jokainen käsityöläinen on tekijä ja runoilija.”

”Pitää paikkansa.”

”Heitä ei kuitenkaan sanota runoilijoiksi, vaan heistä käytetään muita nimityksiä. Tekemisen kokonaisuudesta on rajattu erilleen vain yksi alue, josta käytetään tätä kokonaisuudelle kuuluvaa sanaa, nimittäin kyky luoda musiikkia ja runoutta. Vain sitä kutsutaan tekemiseksi ja niitä, jotka sen taidon omaavat, tekijöiksi eli runoilijoiksi.”¹

Ilman käsityksen muodostamista runosta ei päästä tietoon runoudesta. Käsitys ja tieto, *doksa* ja *episteme*, läpäistyvät yhteen runouden teoriaksi, poetiikaksi – yhtä vastaansanomattomasti kuin teoria-sanankuperässä, kreikan sanassa *theorein*, 'katsoa' 'harkita', limittyvät näkeminen, katseleminen ja nähdystä (alunperin näytelmästä²) käsityksen muodostaminen ja ilmaiseminen. Käytännöllisen asenteen tilalle on tullut tarkasteleva ja mietiskelevä, *theoretikos*-asenne. Poetiikka on kiinnostunut siitä, miten tehdään nautittava taideteos. Runouskäsitteen tai poetiikan alueelle tullaan heti, kun aletaan pohtia runon luomisen luonnetta, ehtoja, keinoja ja vaikutuksia. Käsitteet runouskäsitys ja poetiikka voidaan vetää erilleen, jolloin edellinen on alueeltaan väljempi, käsityksiä, mielipiteitä ja jälkimmäinen kapeampi, muotoiltua oppia, teoriaa. Mutta luontevasti, käytössä ja poetologis-

sa kirjoituksissa ne lähenevät, toimivat rinnakkain, limittyvät ja korvaavat toisensa, kuten myös tämän kirjan artikkeleissa. Poetiikan historia laajassa katsannossa tukee tätä rinnastettavuutta.

Sille, miten poetiikka mieltyy usein systemaattiseksi teoriaksi ja opiksi teoksesta ja sen rakenteesta, on Aristoteleen *Runousoppi* antanut perustan ja mallin. Aristoteles määrittelee kohteensa, joka on lähinnä draamallista ja eepistä runoutta, seuraavasti: ”Aiheenani on runous yleensä ja sen lajit, millainen vaikutus kullakin niistä on, miten juonen ainekset on järjestettävä, jotta sommittelu olisi hyvä, kuinka moniin ja millaisiin osiin teos jakautuu, sekä muita samaan tutkimusalaan kuuluvia kysymyksiä /- -/.”³ Muodon ja tekniikan selvittäminen on tässä keskiössä. *Runousoppi* pyrkii vastaamaan ennen muuta kysymykseen, miten tehdä tragedia, jonka vaikutus katsojan säälin ja kauhun tunteisiin on toivottu, katharsistinen (puhdistava).

Myös varhemmista antiikin teksteistä löytyy käsityksiä poeettisesta tekemisestä. Homeros painottaa laulaja-rapsodin kykyä tuottaa kuulijalle nautintoa, liikuttaa tämä ilon ja surun kyyneliin. Inspiroituneena runoilija voi välittää jumalallista tosietoa. Muusien toisenlaiseen, yli-inhimilliseen tietoon ja näkemykseen vedotaan seuraavassa: ”Muusat, mainitkaa, asujattaret ylhän Olympon,/ kaiken katsojat, tietäjät oi, jumalattaret ylhät -/ meillepä vain huhu kulkee, meill’ ei tietoa muuta - .”⁴ Innoituksen, jota invokaatio muusille ilmentää, ja nautinnon ja katharsiksen poetiikan ohella varhaisissa runollisissa ja filosofisissa teksteissä voidaan painottaa runoutta myös hankittuna taitona ja tekniikkana, komposition ja harmonian lakien toteutumana ja retoristen keinojen käyttönä (Pindaros, pythagoralaiset, sofistit). Platonilla on, kuten tunnettua, useita keskenään ristiriitaisia käsityksiä runoudesta. Runous on vain totuuden jäljittelyn jäljittelyä, lumetta (*Valtio*), muusien innoittamaa jumalallista puhetta ja jumalallista lahjaa, ihmisjärjen menetystä (*Ion*), toisaalta esimerkiksi rakastetun ruumiin fyysinen kauneus herättää sielun ja ruumiin kaipauksen kauniin tekemiseen ja toimii johdatuksena ideoitten henkisen kauneuden maailmaan (*Faidros*, *Pidot*).⁵

Etymologiasta lähtevä poetiikan ajattelu muistuttaa teon, olevaksi tekemisen, luovan kirjallisen työn luonteesta. Se pitää mukanaan ulottuvuuden, joka mahdollistaa kielen ’aina enemmän’, yli tavanomaisen kommunikatiivisuuden.⁶ Poeettinen tekeminen, poiesis eri painoituksin, innoituksena, taitona ja tekniikkana, katharsiksena, risteilee ja

nivoutuu pohdinnoissa kirjallisuudesta, runoudesta ja poetiikasta. Tavallisimpia lyriikan poetiikan tarkastelun kohtioita eri aikoina muutuvin painotuksin ovat olleet kysymys lajista, suhteesta muihin lajeihin ja lyriikan lajityypeistä, kysymys subjektista ja runon minästä, luomiseen ja kirjoittamiseen liittyvät inspiraation, taidon ja tekniikan kysymykset, runon ilmaisukielet (kuten kirjoitus, puhe, kuva, ääni) sekä -keinot (kuten troopit, prosodia) ja runon kompositio. Aiheet ja teemat ovat osa poetiikkaa.

Runouden teoriana poetiikka on liikkeessä suhteessa niin ajan mukana kehkeytyvään kirjallisuustieteeseen, jonka osa se nykyään on, kuin oppihistorialliseen lähipiiriinsä, retoriikkaan, käytännölliseen kritiikkiin, filosofiaan ja estetiikkaan. Poetiikka käsitettiin valistukseen saakka arvottavana ja säännöttävänä runouden tekniikkana, joka oli opeteltavissa. Estetiikan kehkeytyessä tieteenä ja makuarvostelmien moninaistuesssa poetiikan perusta entisessä mielessä kyseenalaistui. Varhaisromantiikassa tilalle nousi poetiikka runouden tulkintana ja luovan työn ymmärtämisenä. Entusiasmi, tunne, mielikuvitus ja nautinto tulivat poeettisen ja esteettisen tarkastelun kohteiksi.

Tapa ajatella klassismia vastaan jatkuu kautta romantiikan ja modernismin eräin suurin – yksityiskohdissaan ristiriitaisin – linjoin, kuten säkeen vapauttamisena mitasta, lajikonventioiden murtamisena, jonka yksi pohdituimpia seikkoja on runon ja proosan suhde, ja pyrkimyksenä kielen jatkuvaan uudistamiseen, joka merkitsee niin poeettista luonnollistamista kuin poeettisen semantiikan enentämistä.⁷ Syvenevä ihmiskäsitys on romantiikan runollisen nerollisuuden ja modernismin ilmaisuvapauden olennainen tausta. Mutta samalla kun käsitys ihmisestä subjektina vahvistuu, se myös komplisoituu ja konstruoituu niin romantikkojen minän filosofioissa kuin modernistien lyyrisen minän objektivaatioissa ja tekstuaalistamisissa. Subjektius ja taideteoksellisuus ovat toistensa ehdot ja toistensa kumoaajat, sanoisin jopa, eräänlainen jatkuva ratkaisematon modernin poetiikan kiasmi.

Modernismin runoutta leimaa kiinnostus kieleen. Kieli otetaan yhä enemmän uudenlaisena mahdollisuutena ja materiaalina tuottaa runollista merkitsevyyttä. Ismien kirjossaan ja kielikokeiluissaan modernismi synnyttää runouskäsitteiden moneutta. On mahdollista puhua Marinettin, Mannisen tai Mannerin lyriikan poetiikasta. Kullakin on käsitteensä runoudesta, oma poetiikkansa, joka saa ilmentymänsä

runoissa ja kirjoittautuu myös muuhun tuotantoon. Mahdollista on sekin, että runot ja runojen ulkopuolinen reflektio runoudesta eivät kulje käsi kädessä. Tämä kaikki on tulkittavaa runouskäsitteiden kokonaisuutta, jolla on kosketuskohtansa laajempiin poeettisiin konseptioihin ja virtauksiin.

1900-luvun ensi puoliskolla kirjallisuustiede etsii tukea etenkin kielitieteestä tavoitteena löytää kielellis-formaalisen poetiikan yleiset periaatteet. Formalistit, uskriitikot ja strukturalistit etsivät kielellis-rakenteellista ratkaisua kysymykselle, mikä tekee tekstistä kirjallisuutta, mikä tekee kielestä runokieltä. Lingvivistisesti osoitetaan, että kielen poeettisuus syntyy tutun outouttamisena ja kielen rakenteiden ja paradigmojen toisin järjestämisenä, kielellisenä ylijärjestyneisyytenä, itseensä viittävyytenä, tihentämisenä, aukkoistumisena. Asiat sinänsä eivät ole ennen huomaamattomia, vaikka lingvistinen perustelu onkin puuttunut. Kautta romantiikan olivat useat kirjoittajat kiinnittäneet huomiota samankaltaisiin runokielen ja teoksellisuuden tekijöihin omin romanttisiin idiomeihin.

Postmodernin ajan mukana poetiikan ymmärrys väljenee tekemiseen, luomiseen ja lukemiseen, runousoppien ja runokieliä moneudeksi. Ilmaismattoman ilmaisu haastaa osaa 1900-luvun runoutta ja poetiikkaa. Lukemisessa aletaan yhä enemmän kiinnittää huomiota tekstin aukkoihin, hiljaisuuteen, merkitysten ratkeamattomuuteen, siihen mikä ei näy tai mitä ei sanota ääneen ja toisaalta kontekstuaalisiin ja kulttuurisiin suhteisiin ja eroihin. Tekstisuhteet, tekstien välit aukkoistuvat ja merkityksellistyvät. Runo ei pysy kirjoituksensa rajoissa.

Varhaisromantiikkaa – (post)modernin arkeologiaa

Saksalaiset Jenan romantikot murtaavat 1700- ja 1800-luvun vaihteessa rajusti kuvaamisen ja runollisen ilmaisun sääntöjä luodakseen uuden romanttisesti poetisoidun maailman. Klassistiseen tapaan pitää lajit ja lajityypit tiukasti erillään he eivät luota. Kirjallisuuden kieleksi riittää yksi 'laji', romanttinen, jonka tunnuksia ovat katkelmallisuus, sekaosteisuus, itsereflektiivisyys, prosessuaalisuus, kaaoksellisuus, ironia.

Romanttisen lajin, jossa on vahvana eräänlainen utooppinen avoimuus ja elämän ja taiteen yhdistävä reflektio, fantasia, tunneherkkyys – ajan käsittein sentimentaalisuus – Novalis määrittää runouden kaut-

ta, Friedrich Schlegel radikaalisti ”rumaa” sietävän romaanin kautta. Novaliksen mukaan proosa syntyy rajoittamisesta, mutta tulee aika, jolloin rajoittaminen muuttuu läpäisyksi ja vaihdoksi ja proosa ja runous yhdistyvät ja kehkeytyvät äärettömyyttä ilmaisevaksi ”plusrunoudeksi”. Korkeinta, varsinaisinta proosaa on silloin lyyrinen runo.⁸ Friedrich Schlegelin mukaan jokainen kirja, jonka henki on romanttinen, on romaani, oli se sitten lyyrinen, eepinen tai draamallinen, oli sen synty menneessä tai nykyajassa, ja sellaisena se sisällyttää itseensä koko modernin runouden.⁹ Athenäum-aikakauslehdessä julkaistu fragmentti ”progressiivisesta universaalirunoudesta” (nro 116) on Schlegelin kuulu romanttisen runouden määrittely. Klassinen loppuunsaatettuna plastisena eheytenä ja harmoniana kumoutuu tässä modernissa, romanttisesti runoudessa ”rajattomasti kasvaksi klassisuudeksi”. Uudenlainen, liikkuva ja loputon klassisuus käsitteistää nyt romanttisen runouden ihannetta tulemisena.

Vain romanttinen runous voi eepoksen lailla tulla koko ympäröivän maailman peiliksi, aikakauden kuvaksi. Ja samalla se voi parhaiten leijua esitettävän ja esittäjän välillä, vapaana kaikesta reaalisesta ja ideaalisesta intressistä, runollisen refleksion siivillä; se voi yhä uudelleen potensoida tätä refleksiota ja monistaa sen ikäänkuin loputtomassa peilien sarjassa. Se kykenee muotoutumaan mitä korkeimmalla ja monipuolisimmalla tavalla; ei vain sisältä käsin, vaan myös ulkoa sisäänpäin; se näet organisoi yhtäläisesti jokaisessa osassaan kaiken, minkä pitää muodostaa kokonaisuus sen tuotteissa. Tämän ansiosta sen eteen avautuu rajattomasti kasvavan klassisuuden taitaanraanta. Romanttinen runous on taiteiden parissa sitä, mitä sukkeluus on filosofiassa ja seura, kanssakäyminen, ystävyyys ja rakkaus elämässä.¹⁰

Sanoisin jopa, että teoksen ja lajin käsite kumoutuu kirjoittamiseksi sinänsä, ja tämä jatkuvassa tulemisen tilassa oleva, itsereflektiivinen kirjoittaminen, otetaan pohdinnan kohteeksi. Romanttinen runous reflektoi itseään ja omaa tulemistaan tietoisena keskeneräisyydestään, moniaineksisuudestaan, prosessuaalisuudestaan. Henkevä ironia, siirtymät, paradoksein, vastakohtin ja vastakohtissa ajattelu ovat sen retorisia keinoja tavoittaa tavoittamatonta totuutta, ääretöntä. Se on muodoltaan rajatonta ja vapaata, sisällöltään arvoituksellista ja vuo-

rovaikutuksellista. Se ei usko minään sinänsä, vaan yhdistää minän, ei-minän ja sinän, kirjoittajan ja lukijan.¹¹

Kirjallisuuden esittävyys, mimeettisyys ajatellaan uudella tavalla. Schlegelin määritelmässä se on komplisoituva, intressitön, subjektin ja objektin välissä leijuva, loputtomina heijastuksina toistuva. Paradoksit avaavat runouden alueeksi kuvaamattoman, tuntemattoman, joka kuitenkin odottaa ja vaatii ilmentymäänsä. Novaliksen mukaan runous esittää sen, mitä ei voida esittää, näkee näkymättömän ja tuntee sen mitä ei voida tuntea.¹² Schlegel vertaa: ”On olemassa kaunista avoimuutta, joka avautuu kuin kukka – vain tuoksuakseen.”¹³ Hölderlinille runo on Jean-Luc Nancyn tulkintaa seuraillen silmänräpäys, avoin vilkaisu, katoava merkitys, ohimenevä paino, kosketus. Tätä kosketuksen hetkeä ei voi nimetä, siksi: ”Nun, nun müssen dafür Worte, wie Blumen, entstehn”. Runoilijan tehtävä on luoda ”kielelön kieli”, sellainen sana, paikka, topos, katkos, jossa jumalallinen voi palata ja ilmetä. Hölderlinin poetiikka ei ole luodun teosmaailman poetiikkaa, vaan ”reaalisen” kosketuksen synoptista ja tarkkaa (kalkyylin) poetiikkaa. Todellinen on aina ulkopuolella, aina vastapäätä, aina ”da”, siellä/täällä, mihin runoilijan avoin katse suuntaa. Runollinen tekeminen on tämän ulkopuolen sisäänkirjoittamista. Läsnäolevaksi tuleminen ei kuitenkaan merkitse (re)presentaatiota.¹⁴

Kosketus, katkos, tutun ja oudon liikkuva suhde, ulkopuolen ja poissaolevan sisäistäminen, paradoksi, ironia yms. ovat seikkoja, joiden pohdintaa lyriikassa on jatkettu ja joiden poeettinen kiinnostavuus on vain kasvanut modernismin myötä. Kun Novalis kuvaa ”romanttista runoutta” tutun vieraaksi tekemisen avulla seuraavasti: ”Die Kunst, auf reine *angenehme* Art zu *befremden*, einen Gegenstand fremd zu machen und doch bekannt und anziehend, das ist die romantische Poetik”, ei voi olla havaitsematta analogiaa venäläisen formalismin outouttamisen teoriaan.¹⁵ Tutun vieraaksi tekemisen, yllätyksen olennaisuutta ovat pohtineet Novaliksen ohella ennen formalisteja esimerkiksi Coleridge, Shelley, Baudelaire, Mallarmé ja Valéry. Futuristien poetiikka suorastaan perusti yllätykselle ja ällistytymiselle.¹⁶

Stéphane Mallarmé, joka moitti Victor Hugoa siitä, että tämä oli ajanut kaiken kirjallisuuden säkeeseen ja säkeeksi, tähdensi itse taukoja ja katkoksia poetiikassaan. Hänelle tauot ja katkot merkitsevät runoudessa käynnissä olevaa kertakaikkista ”säkeen kriisiä”, ja tämä

taas ilmentää modernia tietoista suhdetta kieleen ja kirjoittamiseen sanoissa värähtelevänä merkitysten illuusiona. Näin säkeen kriisi jotta vaatimukseen antaa runoudessa aloite sanoille, jotka ovat irronneet suorista viitesuhteistaan. Jos romantikko synnyttää sanoja kuin kukkia, organisin kaltaisesti, niin symbolisti Mallarmé tekee sanasta kukan, itse idean: ”Sanon: kukka! ja onohduksen tuolla puolen, missä ääneni karkoittaa kaikki ääriviivat, erilaisina kuin nuuhkitut verholehdet, nousee musiikillisesti, itse idea ja tuoksu, jota ei löydä yhdestäkään kimpusta.”¹⁷ Aukot ja taukopaikat ja sanan irrottaminen toisin soivaksi ’itseiseksi’ luovat tilaa uusille merkityksille, mutta samalla avautuu hiljaisuuden ja tyhjän mahdollisuus. Runsauden käänköpuolella odottaa tyhjä. Mallarmén tavoite on sisällyttää runokieleen myös tämä kielen ’toinen’, ei-kieli, tyhjyys. Paul Valérylla runoilijan työ muuttuu paljolti ajatuksen työksi poissaolevan parissa, sen tuomiseksi runoon, ei vain läsnäolionistamisena vaan itse poissaolevuutena.

Poetiikan pohdintaan on viime vuosikymmeninä noussut poeettisen tekemisen kysymys laajemmin innoituksen ja katharsiksen kokonaisuudessa. Erityisesti Hölderlin on nyt – tai jälleen – antoisa. Edellä mainittu Hölderlinin katkos, kesuura, jota Philippe Lacoue-Labarthe on mallintanut tragedian poetiikan ja Jean-Luc Nancy lyriikan poetiikan osalta, on rytmin ja rakenteen katkos, jossa intohimo ja tekniikka, paatos ja reflektio kohtaavat saaden ’mitan ja määrän’ ja mahdollistaen siten traagisen esiintulon, katharsiksen. Katharsiksen saa aikaan oikealla tavalla mitoitettu kesuurin tekniikka. Katkos, tyhjä, on traagisen paikka, sillä traagista on juuri tyhjyys.¹⁸ Innoituksen ja katharsiksen edelleen dynaamiset ja inhimillisesti tärkeät tilat, vaikka läpikotaisin konstruoituina, vaikka alennettuina ja tyhjäntyhjinä, koskevat myös nykyrunoilijaa ja hänen poetiikkaansa. Ilmaisemattoman ilmaisu ei haasta runoutta vain kielen rajojen ja rajattomuuksien kokeiluna, vaan eettisenä kysymyksenä. Miten ilmaista käsittämätön, kauhea, tyhjä? Onko runoudessa vielä traagisen paikkaa?

Etenkin Eeva-Liisa Mannerin runous on itseäni johdattanut muuttaman kerran tyhjän poetiikkojen pohtimiseen. Hänen tavassaan kirjoittaa runoa syntyy eräänlainen nolla-kohta, origo, jossa merkitykset, äärimmäisistä vastakkaisuuksistaan mitä eriaisteisimpiin vivahteisiin, suistuvat yhtä kaikki tyhjyyteen.¹⁹ Nyt Hölderlinin kautta luulen ymmärtäväni tai muistavani, miten traaginen ja groteski on tuotu Mannerin runouden tekniikaksi juuri tyhjässä, joka ei perustu vain moder-

nismiin vaan vie kauas taakse. ”Kromaattiset tasot” (1968) on runollinen ja filosofisesti pätevä reflektio kirjoittamistyöstä, jossa olemisen ja minän suhdetta tai oikeammin suhteettomuutta järjestää traagisen kysymys.

/- -/

Criatura metafisica trágica
(ennenkuulumaton traagisuus talonpojan
taipuneen selän unelmassa)
Mutta jokainen määritelmä on väärä
ei edes tragiikan olemus ole traaginen
kun sanon että se on traaginen, niin
minä itse olen traaginen
vain minä itse. Tragiikan
olemus on ylevä,
ja sekin on väärin,
tragiikan olemus on ylevä alistuminen välttämättömässä
(ei välttämättömään vaan siinä mikä on välttämätöntä)
Ylevä alistuminen: nöyrän ylpeä valinta:
surusta ja tyhjyydestä se valitsee surun
Ja sekin on väärin
Se valitsee molemmat
Vain traaginen
voi valita molemmat
ilman että syntyy kompromissi.
Ratkaisu on käsittämätön
koska tragiikan olemus on käsittämätön.
Käsittämätön lujus
käsittämätön pehmeys
veden ja raudan värit.

/- -/

Valistuksen peruina hyljeksityn mytologian ja kristinuskon työstäminen osaksi romanttista kirjallisuuskäsitystä ja ideologiaa oli varhaisromantikkojen tietoinen tavoite.²⁰ Schlegel ja Novalis näkivät romantiikan uudistavan voiman olevan olennaisesti yhteydessä kristinuskoon, Hölderlin taas antiikin elvyttämisessä. Hölderlinillä antiikin puolijumala Dionysos, manalan valtiattaren poika, odottaa kätkeytynä tai-

vaan ja maan repeämään jumalaksi tulemisen aikaansa – kuin tyhjän kesuurassa. Dionyysinen, johon sittemmin Nietzsche voimaperäisesti tarttuu, on plastisen klassisuuden takaisen oudon ja unohdetun tunnustamista ja käyttöön ottoa: aggressioita, kauhua, tuskaa, groteskia, hurmiota, traagisen syntyä musiikin hengestä, kuoleman hämärää. Nietzsche ja Hölderlin lähtevät modernin runollisen olemisen tyylin perustelemissään traagisesta, tragediasta.

Vaikka Hölderlinistä lähtien jumalat ovat vetäytyneet totaalisesti maailmasta tai, kuten Nietzsche, kuolleet tai kuolevat kaiken aikaa ja monin tavoin, kysymys jumalasta jatkuu modernismin runoudessa. Romattisesta nerollisuudesta ei ole pitkä matka erilaisiin yli-inhimillisen voiman rooleihin, vapauttajaan, uhriin, uhrautajaan, orfiseen laulajaan, boheemiin, oman lakinsa ottajaan, prosesseihin joiden yllä häilyy ”rajarikos”. Profeettallisen näkiän intohimoista roolia ei ota vain sotaisin kuvin uusia jumaliaan lähestyvä innoituksen runoilija Edith Södergran²¹ vaan myös jotkut myöhemmät sotienjälkeiset karsimykseen lyyririkot, jotka yrittävät nimetä runoissaan käsittämätöntä pahaa ja jumalatonta maailmaa. Ehkä äärimmilleen traagisen vie kieleen ja kielen yli Paul Celan. Hänellä runokieli on tuskan kieli, joka muuttuu kryptiseksi salakieleksi ja epäselväksi muminaaksi, kielettömäksi kieleksi ennen lopullista häipymistään tyhjyyteen ja kuolemaan. Tuskaosan näkiän roolissa kirjoittaa meillä runoan Helvi Hämäläinen, jonka runokieli vaikuttaa erikoisessa (sumeilemattomassa, kömpelössä, keinotekoisessa) naivismissaan lähes provokaatiolta.

Käsitteiden liikettä, tyhjän poetiikkoja

Varhaisromantiikka eräänlaisena modernin ja postmodernin taustana tai ’maaperänä’ ja nykyajan poetiikan ajattelun tukena on ollut monella tapaa kiinnostava. On kiinnitetty huomiota siihen, miten monet oman aikamme lähinnä (jälki)moderneiksi käsitetyt ideat tulevat hämmästyttäväinkin paljon vastaan varhaisromantiikan poetiikassa. Sellaisia ovat ironiset, itsereflektiiviset ilmaisukeinot, lajirajojen kyseenalaistuminen, fragmentaarisuus, päällekirjoittaminen, representaation komplisoituminen tai kysymys konstruoidusta subjektista. Nykyajasta katsoen varhaisromantiikka kantaa modernismin siemeniä. Samalla on syytä muistaa, että varhaisromantikot eivät ottaneet kantaa klassis-

ROMANTTINEN MODERNI

”Saammeko kenties välineitä tunnistaa runo avoimena eksistentialisena, eettisenä lajina, jonka suhde todellisuuteen on toinen kuin perinteisen poetiikan hallinnoima –”.

Kaksitoista kirjallisuuden- ja filosofiantutkijaa tarkastelee romantiikan ja modernismin runouskäsitteiden suhdetta kohteinaan Novalis, Kivi, Hölderlin, Manninen, Södergran, Björling, Meriluoto, Moren Vesaas, Manner, Juvonen, Hämäläinen, Hofmo, Carpelan, Keats, Saastamoinen, Turolto. Kirjoitus kirjoitukselta ajankohtaistuu kysymys, millaisista säikeistä runouskäsitteiden verkko punoutuu, millaisista poetikoista voidaan puhua, miten runoudesta ajattelua on jatkettu. Tutut tyylikausityypittelyt ja käsitteet, romanttinen, moderni ja niiden mukana eri tavoin kulkeva klassinen, joutuvat artikkeleissa liikkeeseen. Teos on vahva suomalainen lyriikan tutkimuksen näkökulma ajankohtaiseen eurooppalaisten kirjallisuuskäsitteiden uudelleenarviointiin.

KANNEN KUVA FRANZ MARC
THE TIGER, 1912
KANNEN SUUNNITTELU TUOVI LAINE

ISBN 978-952-215-652-5

